

Ryszard Tomkiewicz

ROBERT SYRWID, *STAROSTOWIE WARMII I MAZUR W LATACH 1945–1950. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE, OLSZTYN–BIAŁYSTOK–WARSZAWA 2018, WYD. IPN, ODDZIAŁ W BIAŁYMSTOKU, S. 550.*

Dr Robert Syrwid specjalizuje się w badaniach nad powojenną historią Warmii i Mazur. Jego, oparta na szerokiej bazie archiwalnej publikacja, dotycząca działalności PPS w regionie, do dziś nie straciła na aktualności, a zawarte tam ustalenia stanowią trwałą bazę informacji dla kolejnych badaczy zajmujących się tą problematyką¹. W ostatnich latach historyk ten przygotował do druku szereg materiałów źródłowych, najczęściej ukazujących działania lokalnej administracji w pierwszym powojennym pięcioleciu².

Omawiana publikacja jest efektem nowego kierunku zainteresowań Roberta Syrwida. Terytorialnie praca odnosi się do obszaru Okręgu Mazurskiego i województwa olsztyńskiego, a chronologia obejmuje czas od wiosny 1945 r. do czerwca 1950 r., czyli do przemian związanych z gruntowną reformą administracji (na długie lata przestał istnieć urząd starosty, jednocześnie likwidacji uległ samorząd). To wówczas rozpoczęły działalność nowe urzędy – prezydya gminnych, miejskich, powiatowych i wojewódzkich rad narodowych, których charakter określała ustawa o terenowych organach jednolitej władzy państwowej z marca 1950 r.

Autor z dużą precyzją i wycuciem tematu dokonał wyboru i selekcji zgromadzonego materiału. Biogramy zawarte w recenzowanej książce zostały przygotowane w oparciu o zróżnicowany materiał źródłowy, po części dotąd nieznyany badaczom. Zasadniczą bazę stanowiły bowiem dokumenty z Archiwum Zakła-

¹ R. Syrwid, *Od partnerstwa do wymuszonej jedności. Olsztyńska organizacja Polskiej Partii Socjalistycznej w latach 1945–1948*, Łódź 2004.

² Por. m.in.: *Starostwo Powiatowe w Olsztynie. 1945–1950. Wybór dokumentów*. Wybrał, wstępem i komentarzem opatrzył Robert Syrwid, Olsztyn 2009 oraz D. Bogdan, R. Syrwid, R. Tomkiewicz, *Olsztyn w dokumentach 3. Wybór źródeł do historii pierwszych lat powojennych 1945–1950*, Olsztyn 2017; *Olsztyn w dokumentach 4. Miasto i jego mieszkańcy w relacjach prasowych z lat 1945–1950*. Wybór, wstęp i opracowanie K. Bączek, R. Syrwid, R. Tomkiewicz, Olsztyn 2018; *Olsztyn w dokumentach 5. Rok 1945. Źródła do powojennych dziejów miasta*. Wybrali, wstępem i komentarzem opatrzyli K. Bączek, R. Syrwid, R. Tomkiewicz, Olsztyn 2019.

dowego Warmińsko-Mazurskiego Urzędu Wojewódzkiego, a więc zbioru rzadko odwiedzanego przez badaczy, praktycznie szerzej nie znanego, co gwarantowało komfort pracy na materiałach dotąd nietkniętych, w kontekście analiz odnoszących się do kadry administracji państwowej i samorządowej regionu Warmii i Mazur.

Gruntowna kwerenda została przeprowadzona także w Archiwum Państwowym w Olsztynie (zespoły: Delegatury Komisji Specjalnej do Walki z Nadużyciami i Szkodnictwem Gospodarczym, KW PPR i WK PPS oraz KW PZPR, a także MRN w Olsztynie, Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski oraz zespoły poszczególnych starostw powiatowych).

Poszukiwania archiwalne Autor przeprowadził także w Delegaturze elbląskiej olsztyńskiego Urzędu Wojewódzkiego oraz w Delegaturze w Łomży Podlaskiego Urzędu Wojewódzkiego w Białymstoku. Uzupełniając kwerendę dokonał w Archiwum IPN w Warszawie oraz w delegaturach tej instytucji w Białymstoku, Gdańsku, Lublinie i w Olsztynie, a także w Archiwum Kuratorium Oświaty w Olsztynie oraz w Archiwach Państwowych w Białymstoku, w Elblągu z siedzibą w Malborku i we Wrocławiu. Kwerendę przeprowadził również w Archiwum Państwowym Miasta Stołecznego Warszawy (Ekspozytura w Milanówku), Archiwum Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Archiwum Zakładowym Urzędu Miasta Sopotu, Archiwum Zakładowym Kujawsko-Pomorskiego Urzędu Wojewódzkiego w Bydgoszczy oraz w Archiwum Zakładowym Zarządu Wojewódzkiego PSL w Olsztynie.

Ten imponujący zakres przebadanych materiałów źródłowych, uzupełniony został jeszcze o wspomnienia i wywiady. Wielką zasługą Autora było pozyskanie szczególnie wielu relacji osób znających (rodzina) bądź współpracujących kiedyś ze starostami. Często poszukiwania te przyniosły unikalne dokumenty, wykorzystane później przy konstruowaniu biogramów. Spożytkowane zostały ponadto dokumenty (często rękopisy) zgromadzone w Zbiorach Specjalnych Instytutu Północnego im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie oraz materiały znajdujące się w Dziale Historii Muzeum Warmii i Mazur w Olsztynie. Kilkakrotnie Autor posłużył się informacjami pozyskanymi z sieci Internetu.

W celu usprawnienia korzystania ze publikacji, biogramy zostały poprzedzone zestawieniem wszystkich haseł osobowych oraz wykazem skrótów bibliograficznych, znajdujących się pod każdym biogramem (bowiem każdy z nich zamyka notka bibliograficzna, ukazująca wykaz wykorzystanych materiałów). Prócz tego praca zawiera obszerną bibliografię oraz indeks nazw osobowych.

Książkę uzupełnia Aneks w formie tabelarycznej, w którym znalazły się trzy zestawienia. Pierwsze to wykaz starostów w poszczególnych powiatach, z określeniem dat sprawowania urzędu. W drugim zamieszczony został wykaz wicestarostów, z datami sprawowania funkcji oraz z informacjami o wykształceniu i przynależności

partyjnej (dane te są w kilku przypadkach niepełne). Tę część pracy zamyka zestawienie prezydentów i wiceprezydentów Olsztyna, z datami sprawowania funkcji. Tu także znalazły się informacje o wykształceniu i ich przynależności partyjnej.

We wstępie, poprzedzającym zbiór dziewięćdziesięciu sześciu biogramów, Autor omówił podstawy prawne regulujące powojenną organizację administracji oraz etapy jej tworzenia i praktykę działania w Okręgu Mazurskim (i potem w województwie olsztyńskim). Zamieszczono tam również informacje na temat zakresu działań i odpowiedzialności starostów powiatowych oraz ukazano strukturę organizacyjną urzędu starosty. Uwzględnione też zostały informacje na temat Wydziału Inspekcji Starostw (Urzędu Pełnomocnika Rządu RP na Okręg Mazurski, potem Urzędu Wojewódzkiego), mającego znaczący wpływ na pracę przedstawicieli administracji w terenie.

Biogramy starostów zostały też poprzedzone blokiem informacji będących ogólną charakterystyką tej grupy osób („Starostowie Warmii i Mazur w latach 1945–1950. Szkice do portretu zbiorowego”). Wykorzystując zgromadzoną wiedzę Autor dokonał analizy czynników pozwalających wielostronnie scharakteryzować postacie tych urzędników, uwzględniając ich wiek, gdy sprawowali tę funkcję, pochodzenie społeczne, przeszłość okupacyjną, wykształcenie i kwalifikacje zawodowe, przynależność partyjną, otrzymane nagrody i wyróżnienia. O ile udało się to ustalić, w tej części (i w konkretnych biogramach) znalazły się też przyczyny odwołań starostów z urzędu. Czasem powodem były uchybienia natury urzędniczej bądź nadużycia gospodarcze, a czasem wręcz przestępstwa kryminalne. Osobną przyczyną końca kariery w charakterze starosty powiatowego bywał konflikt na tle politycznym, nierzadko kończący się aresztowaniem.

Informacje zawarte w biogramach często wykraczają poza przyjęty zakres chronologiczny pracy. Dzieje się tak mianowicie w wyniku celowego zamierzenia Autora, który chciał ukazać postacie w jak najszerszej perspektywie. Zależnie od możliwości źródłowych, opisane zostały także ich wcześniejsze losy, przed objęciem stanowiska na Warmii i Mazurach oraz pokazana została dalsza droga życia tych osób po roku 1950, gdy ustępując z urzędu z reguły opuszczali region.

Poszczególne biogramy, napisane w sposób zajmujący, przygotowano według ujednoczonego schematu. Tu należy jednak podkreślić, że daleko im do zbioru encyklopedycznych informacji na temat danej osoby. To nie są tylko suche fakty z ich życia zawodowego, to opowieści o ludziach (o ile to było możliwe, także z uwzględnieniem ich życia prywatnego), którym przyszło pełnić publiczną funkcję w pierwszych latach Polski Ludowej na Warmii i Mazurach. Biogramy stanowią zwartą, narracyjną opowieść, będącą jednocześnie integralną częścią przekazu książki. W istocie każdy z nich jest frapującą opowieścią.

Okazuje się przy okazji, że wbrew niektórym opiniom, wielu z tych ludzi nie sposób było jednoznacznie zaliczyć do grona osób identyfikujących się z komunizmem. Byłoby to nieprawdziwe i przede wszystkim dla wielu z nich po prostu bardzo krzywdzące. Analizując zebrane w książce Roberta Syrvida życiorysy starostów, w tym zwłaszcza ich powojenną aktywność, bez trudu można dostrzec, że większość z tych ludzi z socjalizmem/komunizmem nie miała zgoła nic wspólnego. Nowej władzy, zanim wykreowała swoje elity, potrzebni byli (m. in. w administracji), ludzie wykształceni, z doświadczeniem zawodowym, siłą rzeczy zdobytym w okresie międzywojennym. Wymiana kadr na kluczowych stanowiskach była więc tylko kwestią czasu, co naturalnie dotyczyło też grupy starostów. Proces ten znakomicie można prześledzić w recenzowanej publikacji.

Dobry warsztat naukowy, szeroka wiedza i analityczne spojrzenie na postacie starostów, pozwoliły Autorowi na połączenie trudnej sztuki biografistyki z prezentacją ich działalności publicznej, ukazanej na tle nieuregulowanej sytuacji społeczno-gospodarczej regionu i wynikającej z tego powodu pewnej tymczasowości działań, odnoszącej się zarówno do życia społeczno-politycznego, jak i ówczesnej codzienności.

Publikację, stanowiącą bogate kompendium wiedzy na temat osób sprawujących urząd starosty w powojennym pięcioleciu na Warmii i Mazurach, można zaliczyć do pionierskich dokonań w skali kraju. Ukazuje (i po części systematyzuje) wiedzę na temat mechanizmów działań powiatowej administracji w województwie olsztyńskim, stanowiąc jednocześnie nowe spojrzenie na rolę i miejsce w bezpośrednio powojennej rzeczywistości osób wywodzących się z nieistniejącego już, przedwojennego systemu administracyjno-politycznego. Nowa książka Roberta Syrvida z pewnością zostanie z zainteresowaniem przyjęta przez badaczy elit władz pierwszego powojennego pięciolecia na Warmii i Mazurach.

Ryszard Tomkiewicz